

CENNÂBÎ, Ebû Tâhir

(أبو طاهر الجنابي)

Ebû Tâhir Süleymân b. Hasen
b. Behrâm el-Cennâbî
(ö. 332/944)**Bahreyn Karmatî Devleti'nin
en güçlü reisi.**

Ebû Saîd el-Cennâbî'nin ölümünden sonra büyük oğlu Saîd, "İkdâniyye" denilen ve itibarlı kişilerden teşekkül eden bir meclisle birlikte Bahreyn Karmatî Devleti'nin idaresini üstlenmiş, özellikle Abbâsî Veziri Ali b. İsâ ile, Sîrâf Limanı'nın kullanılması gibi bazı imtiyazlar karşılığında iyi münasebetler kurmaya çalışmıştı. Ancak en küçük kardeşi olan Ebû Tâhir Süleyman'ın 311 (923-24) yılında ağabeyini bertaraf ederek yönetimi ele geçirmesi ve aynı yıl Ali b. İsâ'nın görevden azledilmesi üzerine ilişkiler tekrar bozuldu. Ordusu ile Basra üzerine yürüyen Ebû Tâhir el-Cennâbî, bir gece şehrin surlarını aşır Basra'ya girmeyi başardı. Basra Valisi Sübk el-Müflehî ancak sabahleyin duruma vâkıf olabildi ve işgalci Karmatîler'i şehirden çıkarmak için harekete geçti. Fakat Ebû Tâhir, Basra'da on gün süren muharebede başta vali olmak üzere pek çok kişiyi öldürdü. Şehirden kaçabilenlerin büyük bir kısmı da çevredeki geniş su birikintileri ve bataklıklarda boğuldu. Basra'da kaldığı on yedi gün içinde katliam ve yağmayı sürdüren Ebû Tâhir, birçok kadın ve çocuğu da yanına alarak Bahreyn'e döndü.

Ebû Tâhir, 312 (925) yılında Mekke'den dönen hacılara saldırmak için büyük bir kuvvetle Hebir'e yürüdü. Bağdatlı birçok hacının bulunduğu birinci kafilayı yağmalayıp kılıçtan geçirdi. Durum kafilelerin reisi Ebû'l-Heycâ Abdullah b. Hamdân'a ulaştırılınca Abdullah Feyd'de bulunan diğer kafileye yola Vâdilkurâ istikametinde devam etmesini bildirdi. Fakat yolun uzayacağını düşünen hacılar Küfe yönünde yolculuklarını sürdürdüler. Bu arada su ve yiyecekleri de tükenen hacıların çoğu ile kafil başkanları Cennâbî kuvvetleri tarafından esir alınıp Hecer'e götürüldü. Küfe yolunda kalan hacıların birçoğu da açlık, susuzluk ve sıcaktan öldü. Bu hadisenin Bağdat'ta duyulması üzerine infiale kapılan ve vezir İbnü'l-Furât'ın Karmatîler'le ilgisi olduğunu ileri süren halk gösteriler yaparak şehrin birçok yerini tahrip etti. Aynı yıl, esir aldığı hacıların birlikte Ebû'l-Heycâ Abdullah b. Hamdân'ı da ser-

best bırakıp Halife Muktedir-Billâh'tan Basra ve Ahvaz'ı isteyen, ancak isteği reddedilen Cennâbî Mekke'ye gidecek hacı adaylarının yolunu kesmek için Hecer'den ayrıldı. Küfe valisi ve hac yolu sorumlusu Ca'fer b. Verkâ eş-Şeybânî'nin kendi kabilesinden seçtiği 1000 kişilik bir öncü kuvvetini burada mağlûp etti; gerideki 5000 kişilik halife ordusu ile karşılaşır onları da yenilgiye uğrattı. Cennâbî hareketine devam ederek Küfe'ye girdi; Abbâsî kumandanlarından Cinnî es-Savfânî'yi esir aldı ve pek çok kimseyi öldürdü; Küfe'de bulduğu her şeyi alıp Hecer'e götürdü. 313 (926) yılında can korkusundan dolayı Irak'tan hacca giden olmadı. 315'te (927-28) Karmatî ordusunun Basra'yı geçip Küfe'ye yaklaştığı haberi yayılınca Abbâsî Halifesi Muktedir-Billâh durumu Vâsıt'ta bulunan Yûsuf b. Ebû's-Sâc'a bildirerek acele Küfe'ye gitmesini emretti. Daha önce Küfe'yi istilâ eden Cennâbî, 10 Şevval 315 (8 Aralık 927) günü İbn Ebû's-Sâc kumandasındaki halife ordusu ile karşılaştı. Savaş sonunda Abbâsî kuvvetleri yenildi, İbn Ebû's-Sâc esir alınarak öldürüldü. Yenilgi haberinin Bağdat'a ulaşması halkı korkuya düşürmüştü, hatta bazı kimseler Bağdat'ı terketmeye başlamıştı. Diğer taraftan Cennâbî hareketine devam ederek Enbâr'a yöneldi. Ahali şehre giriş köprüsünü kestiyse de Cennâbî kuvvetlerini Fırat'ın batısındaki Hadîse denilen yerden gemilerle Enbâr tarafına geçirmeyi başardı. 300 kadar Karmatî'nin halife kuvvetlerini mağlûp etmesinden sonra tekrar kurulan köprüden geçen Cennâbî ve kuvvetleri Enbâr'a girdiler. Bunu haber alan halife, Nasr el-Hâcib ve Münis el-Muzaffer'i 40.000 kişilik bir ordu ile Karmatîler üzerine sevketti. Ordu Bağdat'tan 2 fersahlık mesafede bulunan Zübâre nehrine geldiği sırada Cennâbî de Enbâr'dan ayrılarak Zübâre'ye ulaşmıştı. Ancak halife ordusu tarafından nehir üzerindeki köprü yıkıldığı için nehri geçemeyen Ebû Tâhir Enbâr'a döndü. Bu arada Münis el-Muzaffer, Fırat'ın batısındaki Karmatîler'i cezalandırmak için arkadaşı Büleyk'i 6000 kişilik bir kuvvetle Ebû Tâhir üzerine gönderdi. Fakat bu kuvvetler de Karmatîler karşısında tutunamayarak mağlûp oldular. Bağdat'taki halk devam edegelen bu yenilgilerden son derece tedirgin olmuştu. Birçoğu Vâsıt ve Hulvân yoluyla Horasan'a geçmek için gemi kiralayıp hazırlık yaptığı sırada, devam eden çarpışmalarda Karmatîler'in Heyt'te halife kuvvetlerine mağlûp olması Bağdat'a

nisbî bir sükûnet getirdi. 316 (928) yılında Dâliye, Rahbe, Karkisiye ve Rakka'yı zaptedip ahaliyi fidyeye bağlayan Cennâbî 929 yılına kadar Bahreyn'e dönmeyi.

Ebû Tâhir el-Cennâbî'nin faaliyetleriyle doruk noktasına ulaşan Karmatî fitnesinin İslâm dünyası için en acı olaylarından biri, 8 Zilhicce 317 (12 Ocak 930) tarihinde vuku bulan Kâbe baskınıdır. Cennâbî, Mansûr ed-Deylemî'nin başkanlığında Mekke'ye giden hacılara terviye* günü baskın yaptı; buna karşı koymaya çalışan Mekke Emîri Ebû Mihleb'i ve Mekke eşrafını öldürdü. Mekke'de bulunduğu sekiz (veya on bir) gün içinde binlerce hacıyı katletti; Zemzem Kuyusu'nu cesetlerle doldurdu; bulduğu her şeyi yağmaladı. Kâbe'nin kapılarını kıldı, örtüsünü yırtıp paylaştırdı. Hacerülesved'i yerinden sökerek Hecer'e götürdü. Onun bu hareketleri İslâm âleminde büyük infial uyandırdı. Hatta Fâtımî Halifesi Mehdî, Ebû Tâhir'e yazdığı bir mektupta onu lânetleyerek hacılardan aldığını geri vermesini, Hacerülesved'i ve Kâbe'nin örtüsünü yerine koymasını istedi; aksi takdirde kendisiyle dünya ve âhîrette ilgisini keseceğini bildirdi. Fakat Hacerülesved, sonuçsuz kalan birçok teşebbüsten sonra ancak 339 (950) yılında yerine konulabilmıştır. 318'de (930) Uman'ı istilâ eden Cennâbî, 323 (935) yılında Irak'tan hacca giden kafileye tekrar baskın düzenledi. Hacılar Kâdisiye'ye geldiklerinde onun kuvvetleriyle karşılaştılar. Savaşan halife kuvvetlerine hacıların yardım etmesi ve Küfeli Alevîler'in Cennâbî'ye karşı çıkarak hacca gidenleri rahat bırakmasını istemeleri üzerine hacıların Bağdat'a geri dönmeleri şartıyla savaştan vazgeçmeyi kabul etti.

329 (940) yılına doğru aralarında çıkan anlaşmazlıklar yüzünden içe yönelik mücadelelerle uğraşan Karmatîler, Hecer'in dışındaki beldelerde hâkimiyet kuramamışlardır.

Karmatîler ve Bâtınîler tarihinde önemli bir yer tutan, İslâm'a ve insanî değerlere karşı kin ve nefret duygularıyla dolu olduğu anlaşılan Ebû Tâhir el-Cennâbî, 332 yılı Ramazan ayında (Mayıs 944) otuz sekiz yaşında iken çiçek hastalığından öldü. Taraftarlarına Cennâbiyye denilen Ebû Tâhir'in yerine kardeşlerinden Ahmed geçmiş, daha sonra Karmatîler Mısır üzerine yürüyecek kadar cüretli hareketlere girişmişlerse de Ebû Tâhir dönemindeki güçlerine hiçbir zaman ulaşamamışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Mes'ûdî, *et-Tenbîh*, s. 346-351, 353; Sâbit b. Sinân, *Târîhu aḥbârî'l-Ḳarâmiṭa* (Süheyl Zekâr, *Aḥbârü'l-Ḳarâmiṭa* içinde), Dımaşk 1402/1982, s. 36-56; Kâdî Abdülcebbar, *Teşbîtü delâ'ili'n-nübüvve* (nşr. Abdülkerim Osman), Beyrut 1386/1966, II, 343, 381-389, 392-395; İbn Miskevevh, *Tecâribü'l-ümem*, Kahire 1332/1914, I, 201; Bağdâdî, *el-Farḡ* (Abdülhamîd), s. 287, 290-291, 294; Hammâdî, *Keşfü esrârî'l-Bâtıniyye* (nşr. M. Zâhid Kesverî), Kahire 1357/1939, s. 20-21; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, VIII, 143-144, 147-149, 155-156, 170-172, 181-182, 207-208, 311, 351-352; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXV, 276-303; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, II, 59-62; Makrîzî, *İttî'âzü'l-hünefâ* (nşr. Hugo Bunz), Leipzig 1909, s. 124-129; a.mlf., *Kitâbü'l-Muḳaffe'l-kebîr* (nşr. Muhammed el-Ya'lâvî), Beyrut 1407/1987, s. 262-263; Safedî, *el-Vâfî*, XV, 364-366; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Kahire 1383/1963, III, 224-227; Deylemî, *Mezhebü'l-Bâtıniyye*, s. 20, 74, 76, 84, 87, 88; Ali Sâmi en-Neşşâr, *Neş'etü'l-fikri'l-felsefî*, Kahire 1967, II, 331-332; Tâhâ el-Velî, *el-Ḳarâmiṭa*, Kahire 1981, s. 137-138, 145-146; Jeremy Salt, "The Military Exploits of the Qarmatians", *Abr-Nahrain*, XVII, Leiden 1977, s. 47-48; M. Canard, "al-Djannâbi", *Et*² (İng.), II, 452-454.

MUSTAFA ÖZ

CENNÂBİYYE

(الجَنَابِيَّة)

Bahreyn Karmatîleri'nin reislerinden
Ebû Tâhir el-Cennâbî'ye
(ö. 332/944)
uyanlara verilen ad
(bk. CENNÂBÎ, Ebû Tâhir).

CENNE

Mali'de tarihî bir şehir.

Tinbüktü'nün 360 km. güneybatısında, Nijer'in kollarından Bani nehrinin sol yakasındaki geniş bir ovanın ortasında yer alan 278 m. yüksekliğinde bir tepenin üzerinde kurulmuştur. Nehrin taşması sebebiyle yılın yağmurlu üç ayında (ağustos, eylül, ekim) çevresini sular basar ve şehir bir ada manzarası alır. Asıl adının Dienne olduğu ve etimolojisi hakkında kesin bilgi bulunmadığı anlaşılan Cenne'nin Arapça kaynaklarda Cinî şeklinde geçtiği görülmektedir.

Şehrin kuruluş tarihi kesin olarak belli değildir. Cenne'nin yönetimini bir süre elinde tutan Sa'dî'nin (1627-1637) *Târîhu's-Sûdân*'da yazdığına göre IX. yüzyılda kuzeyden gelen Nono kabilesi Zoboro'da yerleşmiş ve bu bölgede yaşayan Bozolar'ı hâkimiyeti altına almıştır. Daha sonra birbirine karışan bu iki kabileye oturdıkları yerin dar gelmesi üze-

rine bir kısım halk ayrılarak bugünkü Cenne'yi kurmuştur. Şehir, Mande tüccarları tarafından ihdas edilen yeni bir ticaret yolu üzerinde ana kavşakta yer almakta ve kollarıyla birlikte Nijer nehri boyunca Batı Sudan'ın en güzel yerleşim merkezlerinden birini oluşturmaktadır.

Sa'dî'nin anlattığına göre halkı müslüman tüccarlar sayesinde İslâmiyet'i VI. (XII.) yüzyılda kabul etmiştir. Cenne'nin ilk müslüman kralı Sultan Konboro İslâm'ı kabul edince ilk iş olarak sarayını yıktırıp yerine bir cami yaptırmış (bu cami XIX. yüzyılın başlarına kadar ayakta kalmıştır), daha sonra şehirde bulunan İslâm âlimlerini toplayarak onların huzurunda Müslümanlığa bağlılığını ilân etmiştir. Cenneliler müslüman olunca eski tapınaklarını yıkarak yerlerine cami ve mescid gibi İslâmî eserler tesis ettiler. Bunların yanı sıra şehirde dinî ve sosyal ilimlerin, özellikle de tıp ilminin okutulduğu büyük bir medrese kuruldu.

Cenne dış hücumlara karşı çok iyi korunmuş, etrafı XIX. yüzyılın sonunda şehrin genişlemesine engel olduğu için Fransızlar tarafından yıkılan kerpiç surlarla çevrilmişti. Şehir Mali kralları tarafından birçok defa kuşatıldıysa da alınmadı. Cenne'nin bu güçlü savunmasını Songay Hükümdarı Ali Ber (Ali Ekber) kırabilmiş ve yedi yıldan fazla sürdüğü rivayet edilen bir kuşatma sonunda şehre girmiştir (1473). Ali Ber Tinbüktü'yü yakıp yıkmasına rağmen Cenne'ye zarar vermemiş ve halkına iyi davranmıştır. Görünüşte müslüman olmakla beraber dinin icaplarını yerine getirmemek ve âlimlere karşı kötü davranmakla itham edilen Ali Ber'in 1492'de ölümünden sonra yerine oğullarından biri geçmişse de bir yıl sonra Songay ailesinin hâkimiyetini sona erdiren Ali Ber'in kumandanlarından Muhammed Tûrî Cenne'de yönetimi ele geçirmiştir.

Cenne 1591'den sonra (büyük ihtimalle 1596'da), Fas Sultanı Şerif Ahmed el-Mansûr'un Sudan'ın fethine memur ettiği Cüdâr Paşa tarafından ele geçirildi. Şehirde Fas hâkimiyeti XIX. yüzyıla kadar sürmüştür. Fas idaresinin bir temsilcisi, yanında yardımcı olarak bir kumandan (kâid) ile bir haznedar (emîn) bulunduğu halde Cenne'yi yönetmiştir. Ancak Cenne halkı Fas hâkimiyetinden memnun kalmadığı için başka yerlere göç etti. XVIII. yüzyılda yukarı Mande bölgesinde gittikçe güçlenen Bambaralar Cenne'ye sık sık baskınlar yaparak şehri yağ-

maladılar, halkı vergi ödemeye zorladılar, hatta bir ara N'golo Dyara zamanında (1766-1790) hâkimiyeti ellerine geçirdiler.

XIX. yüzyılın başlarında Şeyh Ahmedü Lobbo Cenne yakınlarındaki bir mezraya yerleşmiş ve İslâmiyet'i yaymak için faaliyete geçmişti (*D/A*, II, 173). Ancak faaliyetlerinden rahatsız olan Faslılar tarafından bölgeden uzaklaştırılınca Mâsînâ'ya giderek otoritesini orada kurdu ve bunu kısa sürede geniş müslüman kitlelerinin bulunduğu Tinbüktü ve Cenne'ye kadar yaydı. Ahmedü Lobbo, o sıralarda başlarındaki idarecilerin zulmünden bıkan Cenne halkının isteği üzerine temsilcilerini göndererek hâkimiyetini burada da tesis etti. Fakat kısa süre sonra halkın temsilcileri öldürmesi üzerine şehri kuşatıp ele geçirdi ve halkın bir kısmını sürgüne gönderdi. XII. yüzyılda Sultan Konboro tarafından yaptırılan camiyi yıktırıp temelleri üzerine yeni bir cami inşa ettirdi (1830). Ahmedü Lobbo şehrin idaresini bir memurunun kontrolü altında yerli reislerle bıraktı ve buraya bir garnizon yerleştirdi. Cenne 1861'de Hacı Ömer el-Hadîdî yönetimindeki Fülâniler tarafından ele geçirildi; 1893'te ise Fransız kuvvetlerince işgal edilerek Fransız Sudanı topraklarına katıldı. Mali Cumhuriyeti 1960'ta bağımsızlığına kavuşunca Cenne de Mali toprakları içinde kaldı.

Cenne eski dönemlerde, nehir yolu üzerinde ve ayrıca Bitou Lobi ve Boure altın madenlerine giden yolların başında yer alması dolayısıyla büyük bir ticarî öneme sahipti. XVI. yüzyılın sonuna kadar en müreffeh günlerini yaşayan şehirde XVII. yüzyıldan itibaren yoğun bir esir ticareti başladı ve XIX. yüzyıla kadar da özellikle bu sebeple Kuzey Afrika ticaret yolu üzerindeki önemini de-

Cenne Ulucamii - Mali

